

TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARININ KORUNMASINDA BİR AKTÖR OLARAK KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

Ombudsman Institution as an Actor in the Protection of Disability Rights in Türkiye

Arş. Gör. Dr. Cihan Necmi GÜNAL* - Arş. Gör. Maksud Emre MÜLAZIMOĞLU** -
Arş. Gör. Hande YÜKSEL ALTINTAŞ***

Geliş Tarihi: 2.10.2023 | Yayına Kabul Tarihi: 7.12.2023

Öz

Engelli bireylerin temel haklardan diğer yurttaşlar gibi eşit bir biçimde faydalanması ve toplumsal hayata tam katılımının sağlanması önemli bir politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu yönetimleri, bu alanda gerekli tedbirlerin alınması ve hayata geçirilmesiyle yükümlüdür. Bu konu yalnızca Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinde de bir politika alanı olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler engelli haklarının korunması hususunda çeşitli sözleşmeler hazırlamış ve üye devletlerden taraf olmalarını istemiştir. Türkiye'de de engelli yurttaşların haklarının korunması adına birden fazla uygulama bulunmaktadır. Her ne kadar uluslararası ve ulusal düzenlemelerde yer alsada engelli bireylere tanınan hakların kullanımı, ortaya çıkan uyumsuzlukların çözümü ve bu hakların kamusal alanda yaygınlık ve farkındalık kazanması noktasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu sebeple hem idare ve vatandaşlar arasında yaşanan sorunların çözümünde arabuluculuk görevi üstlenmesi hem de hukuk kurallarının kurumsallaşması bağlamında Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) engelli haklarının korunmasında önemli bir hak arama mekanizması olarak öne çıkmaktadır. Bu

Abstract

It is an important policy area for disabled people to benefit from fundamental rights equally like other citizens and to ensure their full participation in social life. Public management is obliged to take and implement the necessary measures in this area. This issue is defined as a policy area not only in Türkiye but also in many countries. The United Nations has prepared various conventions on the protection of the rights of disabled people and asked the member states to become a party. In Türkiye, there is more than one regulation to protect the rights of citizens with disabilities. Although it is included in international and national regulations, there are problems with the use of the rights granted to individuals with disabilities, the resolution of conflicts that arise, and the prevalence and awareness of these rights in the public sphere. For these reasons, the Ombudsman Institution of Türkiye (KDK), which acts as a mediator in solving the problems between the administration and the citizens, stands out as a legal claim mechanism in protecting the rights of disabled citizens and institutionalizing the rules of law. In this study, the rights of disabled citi-

* Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, cihan.gunal@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6541-623X

** Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, maksud.mulazimoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4168-3720

*** Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, hande.yuksel@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7708-3911

çalışmada KDK kararlarında engelli hakları içerik analizi yöntemi ile incelenmekte ve engelli yurttaşların kamu yönetimleri ile yaşadıkları sorunlarda KDK'nin önemi ele alınmaktadır. Yapılan analizlerin sonucunda KDK'nin almış olduğu kararlarda engelli haklarının korunması hususunun uluslararası normlara uygun bir şekilde ele alındığı ve kamu kurum ve kuruluşlarına gerekli düzenlemelerin yapılmasının tavsiye edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli hakları, Ombudsman, Kamu Denetçiliği Kurumu

zens in the decisions of the KDK are examined with the method of content analysis, and the importance of the KDK in the problems faced by disabled citizens with public administrations is discussed. As a result of the analysis, it has been determined that in the decisions taken by the KDK, the issue of protection of the rights of persons with disabilities is addressed in accordance with international norms and public institutions and organizations are recommended to make the necessary regulations.

Keywords: Disability rights, Ombudsman, Ombudsman Institution of Turkey

1. GİRİŞ

İnsan hakları, geçmişten günümüze çeşitli hak mücadeleleri ile elde edilen ve halen gelişmeye devam eden evrensel bir çabanın ürünüdür. Engelli bireylerin bu haklara erişimde yaşadıkları sorunların ve maruz kaldıkları ayrımcılığın ortadan kaldırılması günümüzde önemli mücadele alanlarından biridir. Engelli yurttaşlar hayatta yalnızca kendi engelleri ile değil toplumca onların önüne çıkarılan başka engeller ile de mücadele etmektedirler. Bu engeller genel olarak çevresel engeller (Gray, Gould ve Bickenbach, 2003; Schneider, 2006; Stark, 2001), davranışsal engeller (Bi, Card ve Cole, 2007; Johner, 2013; Sahu ve Sahu, 2015) veya ekonomik engeller (Cook, 2006; Maroto ve Pettinicchio, 2020) olarak ifade edilmektedir. Söz konusu engellerle mücadele noktasında toplumu yönlendiren ve onların talepleri doğrultusunda politikalar şekillendiren kamu kurumları ise şüphesiz en güçlü aktör konumundadırlar. Yasama erkinin engelli bireylerin hakları konusunu anayasal ve yasal düzlemde ele alması; yürütme erkinin ise düzenleyici işlemleri vasıtasıyla bürokrasi aygıtını harekete geçirerek gündelik hayatın her alanına sirayet etmesi; geniş anlamda kamu yönetiminin konu özelindeki kritik önemine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Yeni Kamu Hizmeti gibi günümüz kamu yönetimi teorilerinin sosyal adalet, eşitlik ve hakkaniyet gibi değerleri ön plana çıkararak yönetimin hizmet etme önceliğini (Denhardt ve Denhardt, 2015: 664-672; Genç, 2015: 138-139) vurguladığı göz önüne alındığında kamu kurum ve kuruluşlarından engelli haklarının etkili bir şekilde yürütmesi beklenmektedir. Çoğulcu bir toplum yapısını ve demokratik değerleri merkezine alan Yeni Kamu Hizmeti anlayışının toplumdaki en dezavantajlı ve avantajlı konumda bulunan vatandaşları bir araya getirerek kamusal fayda yaratma amacı (Perry, 2007: 3-16;

Denhardt, 2007) veya kamunun yönetiminden sorumlu olanlar için belirlediği ödev, engelli hakları konusunda kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik etmektedir. Bilhassa kamusal faydanın sadece resmi aktörler tarafından değil sivil toplum örgütleri ve vatandaşların katılımı ile müzakere edilerek oluşturulması (Denhardt ve Denhardt, 2000: 554; Özer ve İrdem, 2020: 249) kadın, çocuk, engelli ve yaşlı gibi toplumla bütünleşme konusunda sorunlar yaşayan vatandaşların, diğer bireylerle önemli bir empati bağı yaratmasına olanak sağlamaktadır.

Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin benimsendiği ülkelerde vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması en temel amaçlardan biridir. Yöneten yönetilen ilişkisinde vatandaşın idare karşısındaki zayıf konumu, kamu kurum ve kuruluşlarının denetlenmesi yoluyla güçlendirilmektedir. Günümüzde kamu hizmetlerinin giderek karmaşıklaşması ve artması çeşitli aksaklıkların doğmasına neden olabilmektedir. İdarenin eylemlerinden doğan bu aksaklıklar ya da yetersizlikler nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetlerin çözümü idare ve vatandaş arasında arabuluculuk görevi üstlenen ombudsmanlık kurumunu ortaya çıkarmıştır. Ombudsmanlık kurumu daha adil ve iyi hizmet sunumunun tesis edilmesi, kötü yönetimin önlenmesi ve vatandaşların idareyle ilgili sorunlarının çözülmesi gibi amaçlara hizmet etmektedir. İsveç'te ilk örneğine rastlanılan Ombudsmanlık, Türkiye'de 2012 yılında Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) olarak kurulmuştur. İnsan haklarına dayalı adalet anlayışı çerçevesinde faaliyetlerde bulunan kurum sağlıktan güvenliğe, eğitimden ulaştırmaya kadar çeşitli alanlarda yapılan şikayetleri incelemektedir. Dezavantajlı gruplar olarak nitelenen çocuk, kadın ve engelli bireylerin haklarına ilişkin başvurular da kurumun inceleme alanı içerisinde.

Çalışma kapsamında Türkiye'de engelli haklarının korunmasında KDK'nin etkisi araştırılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle dünyada ve Türkiye'de engelli haklarının gelişimiyle ilgili bilgi verilecektir. Engelli haklarının kurumsallaşmasında öne çıkan değerler tespit edilerek bu çerçevede KDK kararları içerik analizi yöntemiyle incelenecektir. Engelli vatandaşların yaşadığı hak ihlallerinin ortadan kaldırılması ve kamu kurum ve kuruluşları ile yaşadıkları sorunların çözümünde KDK'nin bir aktör olarak etkisi araştırılacaktır. Halihazırda KDK'nin kurulmasından Türkiye'de ombudsmanlık kurumunun tarihi geçmişine kadar çok fazla çalışma bulunduğu literatürde bir tekrara düşmemek adına bu kısımlar bu çalışma altında tekrar kaleme alınmamış; doğrudan KDK'nin bir aktör olarak rolü analiz edilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda takip eden bölümlerde dünyada ve Türkiye'de engelli hakları konusundaki politika belgelerinin bir analizi sunulmaktadır. Dünyadaki örneklerle bir yol haritası olarak sunulan Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmeleri temel olarak incelenen dokümanlar olmaktadır. İlgili başlıkta detaylı bir biçimde açıklanacağı üzere bu sözleşmeler engelli hakları konusunda uluslararası genel çerçeveyi sunan dokümanlardır (Harpur, 2012; Mégret, 2017). Bu bölümden sonra Türkiye'deki yasal düzenlemeler ayrı bir başlık halinde sunulmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümler ile içerik analizinde kullanılacak kavramların elde edilmesi hedeflenmiştir. Dördüncü bölümde ise KDK kararlarında bu kavramlar aranarak KDK'nin Türkiye'de engelli haklarının korunmasında bir rolünün olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili başlık altında bu yöntemin neden tercih edildiği de tartışılmaktadır.

2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMELERİNDE ENGELLİ HAKLARI

Bu bölüm genel hatları ile dünyadaki engelli haklarını incelemektedir. Bu alanda öne çıkan bazı değerler ilgili yazından ve dokümanlardan tespit edilmiştir. Engelli hakları ile ilgili yapılan araştırmalarda öne çıkan ilk kuruluş Birleşmiş Milletler (BM) olmaktadır. BM, engelli haklarını ele alan çeşitli insan hakları sözleşmeleri ve araçları oluşturmuştur.

BM tarafından benimsenen ve evrensel bir insan hakkı göstergesi olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanların doğasında bulunan onuru, eşit ve devredilemez haklarını tanımaktadır (BM, 1948). Bu dokümanın analizinde doğrudan bir engellilik vurgusu bulunmadığı görülmektedir.

Ancak İHEB'nin 2. maddesi, her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Bu maddeye göre "*Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya diğer statüler gibi hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Beyanname'de ilan olunan bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabilir*" (BM, 1948). Bu maddeye geniş bir perspektif ile bakıldığında bu madde engelli kişilerin insan haklarından yararlanmalarında ayrımcılığa uğramaması gerektiği anlamına gelmektedir. Bir kişinin engelli olmasından ötürü karşılaşılabileceği her türlü kötü muamelenin de bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilmesi gereklidir.

Ancak İHEB'de engelli yurttaşlara özgü bir düzenleme olmaması BM'nin bu alanda herhangi bir çalışma yapmadığı anlamına gelmemektedir. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme¹ (EKHS), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2006 yılında kabul edilen ve 2008 yılında yürürlüğe giren uluslararası bir antlaşmadır. BM'nin çıkardığı dokümanlar analiz edildiğinde EKHS'nin 21. yüzyılda BM tarafından kabul edilen ilk insan hakları sözleşmesi oldu görülmektedir.

EKHS gibi bir uluslararası sözleşmeye neden ihtiyaç duyulduğuna dair literatürde çalışmalar mevcuttur. Örneğin Mégret (2017:275) engelli kişilerin bu sözleşmeden önce teorik olarak insan haklarına sahip olduklarını, ancak hem yasada hem de uygulamada çoğu zaman bu haklardan mahrum bırakıldıklarını ve temel haklarının inkâr edilmesinden kaynaklanan kitlesel ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir.

EKHS'nin ilk maddesi bu sözleşmenin amacı hakkındadır. Bu maddeye göre "İşbu Sözleşmenin amacı, tüm engelli kişilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve doğuştan gelen onurlarına saygıyı geliştirmektir. Engelli kişiler, çeşitli engellerle etkileşim halinde diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili katılımlarını engelleyebilecek uzun süreli fiziksel, zihinsel, zihinsel veya duyuşsal bozuklukları olan kişileri içerir" (UN, 2008).

EKHS ile engelli kişilerin tanımının net bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Böyle somut bir tanımlamanın bu sözleşmeden bulunmaması engelli hakları ile ilgili literatürde eleştirilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli kişiler ile ne kastedildiğinin somut biçimde tanımlanamaması ya da getirilen tanımlamalarla bu kişilerin mevcut durumlarının net bir biçimde ortaya konulamaması, Sheldon ve diğerlerine göre (2007:210) engelli kişilere yönelik kötü muameleye ilişkin açıklayıcı eleştirilerin formüle edilmesini zorlaştırmakta ve dolayısıyla toplumsal değişime yönelik her türlü girişime zarar vermektedir. Bu nedenle EKHS'de yapılan tanımlama ülkeden ülkeye değişebilecek bir engelli tanımının da önüne geçilmesini sağlaması bakımından önemli bulunmaktadır. BM gibi ulus üstü kuruluşlarca ortaya konulan bu tür net tanımlamalar, ülkeden ülkeye değişebilecek politikaların da önüne geçilebilmesi açısından gerekli görülmektedir.

¹ Convention On The Rights Of Persons With Disabilities (CRPD)

Bu sözleşme ile tüm engelli kişilerin de insan haklarından hiçbir “engele” maruz kalmadan yararlanabilmelerinin yolu açılmak istenmektedir. Daha önce değinildiği üzere sadece bir çıkarım olarak engelli haklarına da yorumlanabilen İHEB'nin maddeleri otoritelerin çıkarımlarından ve yorumlarından arındırılmış ve engelli yurttaşların insan hakları alanındaki haklarının korunması adına uluslararası bir sözleşme ile çerçevesi çizilmiştir.

EKHS yalnızca engelli kişilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden başkalarıyla eşit bir şekilde yararlanma hakkını tanımanın yanında eğitim, iş hayatı, sağlık, siyasi yaşama katılım, erişilebilirlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı dahil olmak üzere çok çeşitli hakları düzenlemektedir (UN, 2006). Bu hakların her biri ayrı birer madde olarak oldukça detaylı bir biçimde sunulmaktadır.

EKHS ayrıca taraf devletleri, makul düzenlemeler ve destek hizmetlerinin sağlanması da dahil olmak üzere, engelli kişilerin topluma tam olarak katılabilmelerini sağlamak için önlemler almakla yükümlü kılmaktadır (UN, 2006). Buna göre sözleşmeye taraf olan devletler şu maddeleri taahhüt etmektedirler (UN, 2006):

- a) Bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması için tüm uygun yasal, idari ve diğer önlemleri almak;*
- b) Engellilere karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, örf ve adet ve uygulamaları değiştirmek veya yürürlükten kaldırmak için mevzuat dahil tüm uygun tedbirleri almak;*
- c) Tüm politika ve programlarda engellilerin insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini dikkate almak;*
- d) Bu Sözleşme ile bağdaşmayan herhangi bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu Sözleşmeye uygun hareket etmelerini sağlamak;*
- e) Herhangi bir kişi, kuruluş veya özel teşebbüs tarafından engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için uygun tüm önlemleri almak;*
- f) Bu Sözleşmenin 2. maddesinde tanımlanan evrensel olarak tasarlanmış mal, hizmet, ekipman ve tesislerin araştırma ve geliştirmesini üstlenmek veya teşvik etmek; erişilebilirliklerini ve kullanımlarını teşvik etmek ve standartların ve kılavuzların geliştirilmesinde evrensel tasarımı teşvik etmek;*

g) Maliyeti karşılanabilir teknolojilere öncelik vererek, bilgi ve iletişim teknolojileri, hareket yardımcıları, cihazlar ve yardımcı teknolojiler dahil olmak üzere engelli kişiler için uygun yeni teknolojilerin araştırılmasını ve geliştirilmesini üstlenmek veya teşvik etmek ve bunların kullanılabilirliğini ve kullanımını teşvik etmek;

h) Engelli kişilere, yeni teknolojiler de dahil olmak üzere hareket yardımcıları, cihazları ve yardımcı teknolojiler ile diğer yardım biçimleri, destek hizmetleri ve tesisleri hakkında erişilebilir bilgi sağlamak;

i) Engelli kişilerle çalışan uzmanların ve personelin bu Sözleşmede tanınan haklar konusunda eğitimini teşvik etmek, böylece bu haklar tarafından garanti edilen yardım ve hizmetleri daha iyi sağlamak.”

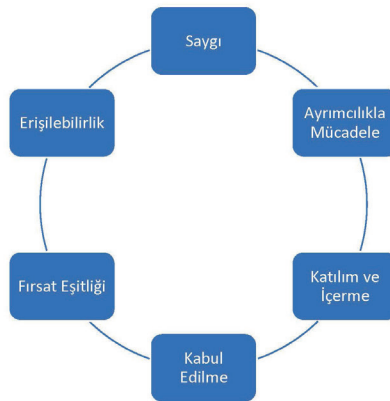
BM bu maddeler ile taraf ülkelere engelli haklarını güçlendirmek ve engellilerin yaşamını kolaylaştırabilmek adına bazı önlemler almasını söylemektedir. Engelli yurttaşların toplumdan dışlanmaması adına bu maddeler hayati olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle engelli yurttaşların maruz kalabilecekleri ayrımcılığı ortadan kaldırabilmek adına gerekli yasal düzenlemelerin yapılması taraf devletlerden beklenmektedir. Hurst (2009:574) engelli bireyler için çevrenin üç ana alana ayrıldığını belirterek bu alanları şöyle tanımlamaktadır: bireyi doğrudan etkileyen faktörler (eve erişim, teknik ve kişisel yardım); hizmet ve sistemlere ilişkin faktörler ve politika ve mevzuat faktörleri. Görüldüğü üzere EKHS engelli bireyler için çevrenin tüm faktörlerini kapsayacak düzenlemeleri içermektedir.

BM tarafından, devletlerden engelli yurttaşların yaşamlarını kolaylaştırabilme adına da bazı önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bu önlemlerdeki evrensellik vurgusu ise dikkat çekici bulunmaktadır. Öncelikle günümüz ulaşım araçlarının sınırları aşmayı kolaylaştırması sayesinde bireyler daha hareketli olabilmektedir. Ancak her ülkenin farklı düzenlemeler ya da araçlar geliştirmesi o ülkeye yurtdışından gelmiş engelli kişilerin hayatlarını kolaylaştırmayacaktır. Bu nedenle bu düzenlemelerde benimsenen evrensellik ilkesi engelli bireylerin karşılaşılabilecekleri sorunları asgari düzeye indirebilme adına önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu maddelere ek olarak EKHS metninde engelli kişilerin hakları alanında bazı temel değerlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu temel değerler genel olarak şu maddelerde özetlenmektedir (UN, 2006):

1. “Kişinin kendi seçimlerini yapma özgürlüğü ve engelli kişilerin bağımsızlığı da dahil olmak üzere doğuştan gelen onura, bireysel özerkliğe saygı.
2. Yasa önünde eşit tanınma ve adalete erişim, istihdam, eğitim ve sağlık hizmetleri dahil olmak üzere hayatın her alanında ayrımcılığa karşı koruma da dahil olmak üzere ayrımcılık yapmama.
3. Fiziksel ve sosyal ortamlara, ulaşım ve bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim hakkı dahil olmak üzere topluma tam ve etkili katılım ve içerme.
4. Farklılıklara saygı ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi.
5. Eğitim, istihdam ve kültürel ve eğlence faaliyetlerine erişim de dahil olmak üzere fırsat eşitliği.
6. Engelli kişilerin topluma tam olarak katılmalarını sağlamak için engellerin kaldırılması ve makul düzenlemelerin sağlanması da dahil olmak üzere erişilebilirlik.
7. Engelli çocukların gelişen kapasitelerine ve kimliklerini koruma haklarına saygı”.

Şekil 1: EKHS’de işaret edilen temel değerler toplu bir biçimde aşağıdaki şekilde sunulmaktadır.

Şekil 1 – EKHS’de Engelli Hakları için Temel Değerler

Kaynak: Araştırmacılar tarafından EKHS metnindeki ifadeler ışığında oluşturulmuştur.

Bu değerlerin de işaret ettiği üzere engelli yurttaşlar gündelik hayatta kendi sağlıkları dışında birçok problemle uğraşmaktadırlar. BM tarafından taraf devletlerce benimsenmesi gerekli görülen söz konusu değerler, engelli kişilerin tüm insanlarla aynı insan haklarına ve temel özgürlüklere sahip olduğu ve bu hak ve özgürlüklerden tam ve eşit bir şekilde yararlanabilmeleri gerektiği kabulüne dayanarak oluşturmuştur. BM, bu sözleşme ile taraf devletlere engelli yurttaşların toplumdan dışlanmalarına engel olma ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli tüm desteği sağlama ödevini yüklemektedir.

Genel olarak BM, engelli kişilerin diğer herkesle aynı insan haklarına sahip olduğunu ve engellerine dayalı olarak ayrımcılığa uğramamaları gerektiğini kabul etmektedir. Bu kapsamda EKHS engelli haklarının korunması ve teşvik edilmesi yönünde kapsamlı bir çerçeve sunarken, bu haklara saygı gösterilmesini, korunmasını ve yerine getirilmesini sağlamak üzere hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili paydaşların bir bütün olarak sorumluluğunu vurgulamaktadır.

3. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ENGELLİ HAKLARININ KURUMSALLAŞMASI

Bir toplumda var olan dezavantajlı grupların sahip oldukları temel insan haklarından eşit şekilde faydalanması ve bu yolda ortaya çıkan zorlukların aşılması, bu toplumu oluşturan tüm bireylere görev ve sorumluluk yüklemektedir. Söz konusu görev ve sorumlulukları ilk elden düzenlemesi ve kontrol etmesi beklenen en güçlü aktörler ise şüphesiz devletlerdir. Parlamentolar eliyle yapılacak yasal ve kurumsal düzenlemeler engelli bireylerin; haklarını tanımlamak, kamu kurumları vasıtasıyla bu hakları erişilebilir kılmak, toplumda farkındalık yaratmak ve ilgili alanda sivil toplumun gelişmesini sağlamak hususlarında kritik bir öneme sahiptir.

Bu noktada Türkiye’de yapılan yasal düzenlemelerin başında, normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan anayasa yer almaktadır. Nitekim 1982 Anayasasının 10. Maddesi; içinde engelli bireylerin de olduğu dezavantajlı gruplar lehine yapılacak düzenleme ve alınacak tedbirlerin, kanun önünde eşitliğe aykırılık oluşturmayacağını hükme bağlamaktadır. Nispi eşitlik anlayışını hayata geçiren ve anayasaya 2010 yılında eklenen söz konusu madde ile toplumda yaşayan her vatandaşın aynı kurallara bağlı olması değil, benzer durumda bulunanların aynı kurallara tabi olması

düzenlenmektedir. Bu nedenle iç veya dış faktörler nedeniyle farklı durumlar altında bulunan vatandaşlar için ayrı düzenlemeler yapılabileceği gibi, kişilerin hakları ve ödevleri, yetkileri ve sorumlulukları da içinde bulunduğu durum ve yaptığı işe göre değişebilecektir (Toroslu, 2019: 138). Nitekim 1982 Anayasası “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” (42. Madde), “Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” (50. Madde) ve “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” (61. Madde) ifadeleriyle söz konusu eşitlik anlayışına referans vererek engelli bireylerin topluma kazandırılmasını bir ödev olarak düzenlemektedir.

Konunun temelde teorik ve pratik bağlamda insan hakları hukukuna dayanması şüphesiz bu konuda norm ve değer üreten uluslararası ve ulus üstü kuruluşların düzenlemelerini ön plana çıkarmaktadır. Birinci bölümde işlendiği üzere engelli haklarına ilişkin ortaya konan sözleşmeler bu kuruluşlara üye veya taraf olan devletler için de bağlayıcılık oluşturmaktadır. Bu minvalde 1982 Anayasasının 90. Maddesi usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulan Milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğunu hatta temel hak ve özgürlükler konusunda kanunlar ile farklı hükümler taşıması durumunda ilgili antlaşmaların esas alınacağını belirtmektedir. Anayasa aykırılık talebi ile iptal konusu edilemeyen uluslararası sözleşmeler nihai olarak Türk Hukuku için bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır (Azarkan ve Benzer, 2018: 20).

Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2006 yılında kabul ettiği “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme” Türkiye'nin de içinde bulunduğu taraf ülkelerce onaylanarak ulusal mevzuat sisteminde yerini almıştır. 3 Aralık 2008 tarih ve 5825 sayılı Kanunla Türk hukukunda yerini alan ilgili sözleşme, 28 Ekim 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin engelli haklarına ilişkin 2005 yılında düzenlediği 5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun”, yukarıda açıklanan anayasa maddesine istinaden 2013 yılında 6462 sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile BM Engelli Hakları Sözleşmesiyle uyumlu hale getirilmiştir (Erten ve Aktel, 2016: 1279). Söz konusu kanuna ek olarak engelli vatandaşlara ilişkin hizmetleri düzenleyen

bir diğer yasal dayanak ise 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamedir (RG, 1997). İlgili kanun hükmünde kararname ile ancak özel eğitim yoluyla eğitim görebilecek vatandaşların bu hakkını kullanabilmeleri güvence altına alınmaktadır (573, 1. Madde).

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna dönülecek olursa kanunun genel gerekçesinde; anayasada yer alan hükümlere rağmen engelli bireylerin karşılaştığı sorunların aşılmasında istenilen seviyeye ulaşılamamasına, mevzuat dağınıklığına, hizmet sunumunda farklı kurumların koordinasyondan uzak ve standart uygulamalarının olmayışına yer verilmektedir (T.B.M.M, 2005: 969). Bu kapsamda kanunun amacı; engelli bireylerin doğuştan sahip oldukları onura saygıyı toplumsal hayat içerisinde güçlendirmek üzere diğer bireylerle eşit koşullar yaratmak, engelliliği önleyici tedbirler olarak temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını temin ve teşvik etmek şeklindedir. Kanunun genel esaslar bölümünü düzenleyen 4, 4/A ve 4/B maddeleri ise kamu yönetiminin engelli bireyler hakkında oluşturması gereken değerlere atıfta bulunmaktadır. Nitekim ilgili maddeler ile insan onur ve haysiyetine saygı temelinde engelli bireylerin kendi seçimlerini yapabilme özgürlüğüne ve bireysel özerkliğine vurgu yapılmaktadır. Buradan hareketle engelliliğe dayalı ayrımcılığın önüne geçilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, engellilere yönelik istismanın önlenmesi, toplumsal hayata katılım noktalarının engelli bireyler için erişilebilir kılınması ve mevzu bahis amaç ve değerler üzerine ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması tüm kamu kurum ve kuruluşları için rehber niteliğindedir (RG, 2005).

Söz konusu gerekçe ve amaçtan hareketle ilgili kanunla engelli bireylerin doğumundan itibaren gerekli olan; sağlık ve koruyucu hizmetleri, destek bakım hizmeti, toplumsal hayata ve iş hayatına katılım noktasında gerekli rehabilitasyon ve rehabilitasyon uygulamaları, eğitim ve öğretim hizmetleri ve istihdam uygulamaları düzenlenmektedir. Sayılan hizmetler ise konusuna göre Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Millî Eğitim Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunca düzenleneceği ve yürütüleceği ifade edilmektedir (RG, 2005).

Yukarıda sayılan kamu daireleri içerisinde şüphesiz Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı konu özelinde birinci aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bakanlığa bağlı olarak 2011 yılında kurulan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel

Müdürlüğü bu alandaki politika ve stratejileri koordine etmek; engellilere ve yaşlılara yönelik sağlanan sosyal hizmetlere yönelik ilke, usul ve standartları belirlemek ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Bu minvalde örneğin Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinasyonunda gerçekleştirilen “Korumalı İşyerleri Projesi” ile olağan koşullar altında üretim sürecine dahil olma noktasında güçlük çeken engelli bireyler için istihdam yaratılması amaçlanmıştır. Bir diğer politika ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ortaklığında hayat bulan “Girişimci Engel Tanımaz” projesidir. Bu proje ile bakanlıklar arasında iş birliği ortamı oluşturularak engelli bireylerin istihdam olanakları artırılmaya çalışılmaktadır (Azarkan ve Benzer, 2018: 22-23).

Türkiye’de engelli haklarının kurumsallaşması bağlamında atılan son adım Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonu altında; sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve kamu kuruluşlarının iş birliğinde gerçekleştirilen Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)’dir (RG, 2023). Daha önce ilgili bakanlığın yayınladığı 2030 Engelsiz Vizyon Belgesinin uygulama aracı olan eylem planı; sekiz politika alanında ortaya konulan hedeflere ulaşmak üzere alınması gereken tedbirleri açıklamaktadır. Bahsi geçen politikalar ve bu politikaların amaçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1: Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) Politika Başlıkları ve Hedefleri

Politika Başlıkları	Amaçlar
İçermeci ve Erişilebilir Toplum	Engelli bireylerin yaşamın her alanında dahil olduğu erişilebilir bir toplum inşa etmek
Hakların Korunması ve Adalet	Engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele ederek eşitliği tesis etmek
Sağlık ve İyilik Hali	Engelli bireylerin yaşamları boyunca en üst sağlık ve iyilik haline sahip olabilmelerini sağlamak
Kapsayıcı Eğitim	Farklılıkları gören ve çeşitliliği destekleyen kapsayıcı eğitimi her seviyede güçlendirmek
Ekonomik Güvence	Engelli bireylerin ekonomik statüsünü güçlendirmek
Bağımsız Yaşam	Engelli bireylere bağımsız yaşam için bireysel ve sosyal destekler sunmak
Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar	Afet ve insani bakımdan acil durumlarda engelli bireyler açısından içermeci koruma ve müdahale anlayışını güçlendirmek
Ulusal Uygulama ve İzleme	Koordinasyon anlayışını ve veriye dayalı izleme kapasitesini güçlendirmek

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 11-159

Yukarıda açıklanan politikaların izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları ise Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu tarafından yerine getirilecektir. 2013 yılında ihdas edilen kurul, 2021 yılında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı genelgesi² ile yeniden teşekkül edilmiştir (RG, 2021). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda çalışacak olan kurulun amacı eylem planında bahsedilen politikalar hakkında altı ayda bir izleme ve değerlendirme raporu hazırlamak ve ilgili bakanlığa sunmaktır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: 2023, 161).

Ortaya konulan politikaların etkin ve verimli şekilde uygulanabilmesi şüphesiz tüm kamu idarelerinin ve kurumlarının performansına bağlıdır. Hak temelli anlayışın devlet mekanizmasında yaygınlık kazanması; kurumların birbirleri ile iş birliği ve koordinasyon içinde hareket etmesine ve hem engelli bireylerin hem de engelli hakları üzerine faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının katılımına ihtiyaç duymaktadır.

4. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KARARLARINDA ENGELLİ HAKLARI

Bu bölüm KDK kararlarında önceki başlıklarda tartışılan engelli hakları değerlerine yapılan vurguyu incelemektedir. KDK, kendisine yapılan başvurulara çeşitli karar türleri ile yanıtlar vermektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik bu karar türlerini ve hangi kararın neden alınacağı hususlarını açıklamaktadır. Bu Yönetmeliğin 31. maddesine göre KDK “şikâyet başvurusuna ilişkin inceleme ve araştırma sonucunda tavsiye kararı, ret kararı, dostane çözüm kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar verir.”

Yönetmeliğin 32. maddesi de tavsiye kararlarının neden alındığı hakkındadır. Bu maddeye göre KDK, şikâyetin yerinde olduğunu tespit ettiği durumlarda hakkında şikâyetçi olunan idareye “zararın tazmini, işlem yapılması veya eylemde bulunulması, mevzuat değişikliğinin yapılması, işlemin geri alınması, kaldırılması, değiştirilmesi veya düzeltilmesi” gibi somut eylem tavsiyelerinde bulunmaktadır.

² Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanının veya gerektiğinde ilgili bakan yardımcısının başkanlığında; Adalet, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği, Gençlik ve Spor, Hazine ve Maliye, İçişleri, Kültür ve Turizm, Milli Eğitim, Sağlık, Sanayi ve Teknoloji, Ticaret, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yüksek Seçim Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Yükseköğretim Kurulu ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun karar vermeye yetkili üst düzey temsilcileri ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürü ve engellilik alanında faaliyet göstermekte olup ulusal düzeyde en çok temsil gücünü haiz iki konfederasyonun üst düzey birer temsilcisinden oluşacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Her iki madde birlikte değerlendirildiğinde engelli yurttaşların yapmış olduğu başvurularda, ilgili kamu kurum veya kuruluşların haksız bir eylemde bulunduğu tespitini ve bir somut eylemde bulunulması kararını içerdiğinden bu çalışmanın analizine KDK'nin tavsiye kararları örneklem olarak seçilmiştir. Bu tavsiye kararları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Krippendorff'a göre (2013) içerik analizi, kalıpları, temaları veya eğilimleri belirlemek için yazılı, sözlü veya görsel iletişimin sistematik olarak analiz edilmesini içerir. Neuendorf (2016) içerik analizi yönteminde verilerin önceden tanımlanmış kategorilere göre kodlanmasını veya verilere dayalı olarak yeni kategoriler geliştirilmesini söylemektedir. KDK'nin tavsiye kararları analiz edilirken kullanılan kategoriler bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde sunulan BM ve Türkiye'deki engelli hakları hakkındaki dokümanlardan elde edilmiştir. Bu dokümanların bir özeti olarak sunulan Şekil 1 ve Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) politika hedefleri (Tablo 1), analize konu edilen kararların anahtar kelimelerini de oluşturmaktadır. KDK'nin ilgili web sayfasında yapılan karar aramalarında bu anahtar kelimeler kullanılmıştır.

KDK'ye yapılan başvuruda, başvuran yurttaş *"Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde 2005 yılında Astsubay olarak göreve başladığımı, 2014 yılında dilate kardiyomiyopati ve esansiyel hipertansiyon tanıları ile TSK'dan adi malul olarak emek olduğumu, günlük olarak 6 adet ilaç içtiğimi, %60 engel raporu bulunduğumu, 2020 yılında EKPS's'e girdiğimi, 2022 yılı atamalarıyla Sivas... Malmüdürlüğü'ne olarak atandığımı, 05/05/2022 tarihinde göreve başladığımı, kendisinin Sivas Merkezde ikamet ettiğini ve eşinin Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde sağlık personeli olarak çalıştığını ve iki çocuğunun Sivas Merkezde eğitim-öğretimine devam ettiğini, günlük gidiş ve geliş olarak 160 km yol yaptığını, bu durumun kendisini engelinden kaynaklı olarak çok zorladığı için Sivas Valiliği Defterdarlığı'na...dilekçe verdiğini, dilekçe sonucunun olumsuz geldiğini"* belirtmiş ve KDK'den bu hususta bir karar almasını talep etmiştir (KDKK, S: 2023/933-S.23.1630, BN: 2022/10413, KT: 23/01/2023).

İlgili idarenin bu başvuruya yanıtında ise başvuru yapan yurttaşın *"...Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atama Yönetmeliği kapsamında engellilik durumuna bağlı yer değişikliği talebinde bulunma şartlarını taşıdığı"* belirtilmiş olmasına rağmen ilgili *"Malmüdürlüğünde 2 adet Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni personel bulunduğu, birinin personel veznedarlığına vekalet*

ettiğini, Malmüdürlüğünde muhasebe iş ve işlemlerinin tek memurla yapıldığı, ihtiyaç halinde merkezden ilçeye görevlendirme yapılmasında Defterdarlıkta da personel yetersizliği nedeniyle ayrıyeten sorunlar yaşandığı” ifade edilerek bu talebin reddedildiğini KDK’ye iletmiştir (KDKK, S: 2023/933-S.23.1630, BN: 2022/10413, KT: 23/01/2023).

KDK de vermiş olduğu tavsiye kararında 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’undaki “ayrımcılık, topluma dahil olma ve istihdam” başlıklarına vurguda bulunarak idarenin bu kararın ilgili kanun ve yönetmeliklere uygun olmadığını belirtmiştir. Bu duruma ek olarak idarenin “başvuranın engellilik nedeniyle yaptığı yer değişikliği başvurusunu, ilgili mevzuat hükümlerini dikkate alarak Avrupa İstihdam Stratejisine uyum sağlama kapsamında hazırlanan 2014-2023 yıllarını kapsayan Ulusal İstihdam Stratejisindeki özel politika gerektiren gruplar olarak tanımlanan dezavantajlı grupların istihdamının önündeki engellerin kaldırılması öncelikli hedef kabul edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla idarenin engelli personeline yönelik politikalarını gözden geçirmesi de” tavsiye edilmektedir (KDKK, S: 2023/933-S.23.1630, BN: 2022/10413, KT: 23/01/2023). Bu tavsiye kararı idarelere engelli personelin istihdamı yönünde zorluk çıkarılmaması, engelli personelin topluma dahil olma hakkının elinden alınmaması ve bu personelin haklarını kullanabilmesinin engellenmemesi adına dikkat çekici bulunmaktadır.

KDK’ye yapılan bir başka başvuruda başvuran yurttaş “2018 yılı güz döneminde Atatürk Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans Bölümünde eğitime başladığını, onkoloji hastası olması nedeniyle raporunu sunarak eğitim ücretinden muaf tutulduğunu, raporunun süresinin 2019 yılı Ekim ayında bittiğini, yenilenmesi için hastaneye başvurduğunu, bu belgenin hastane sağlık kurulu heyetlerinin yılda birkaç kez toplanması suretiyle imzalandığını, bu nedenle belgenin onaylanarak yenilenmesinin süreç aldığı...pandemi süreci nedeniyle, hastanelerin bu raporların imzalanmasını süresi belirsiz olarak askıya aldığını, ancak raporu imzadan çıkınca durumu tekrar üniversitesine harç ödemesi iade talebiyle birlikte” bildirmesine rağmen Atatürk Üniversitesi tarafından bu başvurusu reddedilmiştir (KDKK, S: 2021/5612-S.21.9077, BN: 2020/100172, KT: 07/04/2021).

KDK’ye ilgili rektörlükçe verilen yanıtta ise idare kendisini “öğrencinin raporunun pandemi döneminden önce bittiği ve bu süreç zarfında yeni

raporu alabileceği kadar süresi olduğunu, başvurusunda bahsi geçen dönemde kaydolabilmesi için ilgili dönem harcını ödemesi gerektiği ve bu ücretin iadesinin Cumhurbaşkanlığı Kararının ilgili maddesi gereğince *imkan dahilinde olmadığı* ifadeleri ile savunmuştur (KDKK, S: 2021/5612-S.21.9077, BN: 2020/100172, KT: 07/04/2021).

Bu başvuruyu ve ona gelen yanıtı inceleyen KDK ise 5378 sayılı Kanun'un engelli yurttaşların eğitim ve öğretim haklarını düzenleyen 15. maddesine vurgu yaparak hakkında şikayetçi olunan rektörlüğe engelli yurttaşların eğitim hayatının engellenmemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca KDK idarenin kendisini savunurken atıfta bulunduğu Cumhurbaşkanlığı kararına da özel bir atıf yapmaktadır. KDK'ye göre ilgili *"Cumhurbaşkanlığı Kararının ilgili maddesinde yer alan engelli öğrencilere yönelik düzenlemenin; engelli vatandaşların, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak hayat boyu eğitim imkânlarından her seviyede yararlandırılmasını amaçlayan bütünleştirici tedbirlerden olduğu... öğrenim ücretinin iade edilmesi talebinin reddedilmesinin söz konusu düzenlemenin amacıyla çeliştiği değerlendirilmektedir"* (KDKK, S: 2021/5612-S.21.9077, BN: 2020/100172, KT: 07/04/2021). KDK, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğünün engelli öğrencilere yönelik eğitim hakkını kısıtlayıcı bu eyleminin hukuka ve hakkaniyete aykırı olduğunu da ifade etmektedir. Görüldüğü üzere KDK almış olduğu kararlarda engelli öğrencilerin haklarının korunması gerektiğini ve bu öğrencilerin eğitim hakkından mahrum bırakılmasının hakkaniyete ve hukuka uygun olmadığını tespitini yapmaktadır.

Engelli bireyler, toplumsal hayata katılım noktasında şüphesiz birçok zorluk ile karşılaşmaktadırlar. Bu zorlukların aşılması ve hayatın olağan akışının kesintisiz şekilde devam etmesi ise sorunlara bütüncül bir şekilde yaklaşmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda KDK'ye yapılan bir başvuruda, başvuru sahibinin ağır engeli olduğu, günlük aktivitelerini (ulaşım vb.) yerine getirmekte zorluk çektiğini ancak çalıştığı kamu kurumuna ait sıra tahsisli lojmanda ikamet ettiği sürece söz konusu konularda zorluk çekmediğini belirterek, engelli bireyler için sıra tahsisli lojmanlardaki süre sınırının kaldırılmasını talep etmektedir. Şikâyet konu idari birim ise lojman tahsisleri konusunda Kamu Konutları Yönetmeliğine göre hareket ettiğini ve ilgili düzenlemeye göre personelin beş yıllık kullanım hakkı olduğunu ve süre sonunda lojmanın boşaltılması gerektiğini belirtmektedir. Başvurucunun durumunda olanlar için tekrar konut tahsisinin ise ancak mevcut

talepler karşılandıktan sonra boş konut kalırsa yapılabileceği ifade edilmektedir (KDKK, S: 2019/1517-S.2291, BN: 2018/3663, KT: 29/04/2019).

KDK ise kendisine verilen cevaba istinaden engelli bireylerin hayatını idame etme konusunda ilave ekonomik külfetler, fiziksel ya da psiko-sosyal güçlüklerle karşılaştıklarını, bunlara ek olarak önyargı ve erişim sorunları sebebiyle eğitim ve istihdam imkanlarından tam olarak yararlanamadıklarına dikkat çekerek, EKHS'nin "engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak için alınacak özel tedbirlerin ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceği" hükmünü hatırlatmaktadır. Aynı sözleşmenin "Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma" yükümlülüğüne ve 1982 Anayasasının pozitif ayrımcılığa müsaade eden maddelerine atıfla KDK, Kamu Konutları Yönetmeliğinin kamu konutlarının tahsisi ve ilgili kısımları ile bu konutların satışına ilişkin mevzuatın engelli personelin engel türü ve oranı dikkate alınarak söz konusu mağduriyetin giderilmesini, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının da görüşü alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir (KDKK, S: 2019/1517-S.2291, BN: 2018/3663, KT: 29/04/2019).

Bu minvalde ön plana çıkan bir diğer kararda, başvuru sahibi yaya kaldırımlarının engellilerin kullanımı için elverişli olmadığından hareketle, engelli rampası yapılması ve cadde üzerindeki kaldırımlarda yer alan elektrik direklerinin kaldırılmasını talep etmektedir. Şikâyet karşısında KDK sokakların ve kaldırımların topluma ait olması gereken kamusal alanlar olarak nitelerken bu alanlarda yapılacak düzenlemeleri, insana verilen değer ile eş tutmaktadır. Gerek EKHS gerekse 5378 sayılı Kanunda belirtildiği üzere erişilebilirlik, engelli hukukunda önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim engelli bireylerin toplumsal hayatın ana akışından dışlanmaması, dış mekanlara ulaşılabilirlik, güvenli ulaşım ve bu alanlardaki bilgilendirme hizmetleri konusunda erişilebilirliğin sağlanması yasal bir zorunluluk olması nedeniyle KDK, söz konusu şikâyete konu kaldırımların mevzuata uygun hale getirilmesini ve elektrik direklerinin yerlerinin değiştirilmesini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına tavsiye etmektedir (KDKK, S: 2019/10271-S.15795, BN: 2019/8086, KT: 16/10/2019).

Engelli bireylerin sosyal, fiziksel, hukuki, ekonomik vb. yaşamlarının her alanında ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimlerinin sağlanması ve bu haklardan herkes gibi eşitçe faydalanmalarına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

KDK'ye yapılan başvurular incelendiğinde çeşitli alanlarda yapılan başvurularda açık ve erişilebilir toplum hedefine göre tavsiye kararları alındığı görülmektedir. Örneğin, bir vatandaş TCDD tarafından bir ay içerisinde iki defa bilet olarak kullanılmaması nedeniyle engelli paketinin 180 gün süreyle kısıtlanması üzerine başvuruda bulunmuştur. TCDD tarafından alınan biletlerin kullanılmaması nedeniyle yüksek miktarda atıl kapasite ve kurum zararı oluşması gerekçe gösterilmiştir. KDK tarafından incelenen başvuruda uluslararası ve ulusal mevzuat göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen uygulamanın başvuruları zarara uğrattığı tespit edilmiştir. Özetle engelli bireylerin istihdama, eğitime ve sosyal hayata tam ve etkin katılımının bu hakları kullanacağı mekâna erişimini kolaylaştırmakla sağlanabileceğinin altı çizilmiş ve *“Engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullarda, hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanması, toplumsal hayata tam ve etkin katılımlarının sağlanması amacıyla gerekli tedbirlerin alınması amacıyla...”* TCDD Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğüne tavsiyede bulunulmuştur (KDKK, S: 2022/12222-S.22.18678, BN. 2022/5900, KT. 22/09/2022).

KDK'ye yapılan diğer başvuruda ise imam hatip olarak görev yapan bir vatandaş, görevi çerçevesinde eğitime çok önem verdiği için yüksek lisans da dâhil olmak üzere çeşitli üniversitelerin farklı bölümlerinde eğitimini tamamladığını, yaz Kur'an kurslarında çocuk okutmak, cami dersleri gibi görevlerini katkı sağlayacağı düşüncesiyle pedagojik formasyon eğitimi almak için Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi'ne başvurduğunu, her dönem için 1.000 TL olan ücretin ilk taksitini yatırdığını, %45 sürekli raporu olması nedeniyle engelli indirim talep ettiğini, ancak talebinin programın sertifika eğitimi olması ve zorunlu olmaması nedeniyle reddedildiğini belirtmiştir. KDK'nin başvuru üzerine aldığı kararda, engelli bireylerin eğitim hakkından fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılığa maruz kalmaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanabilmesi ve benzer şartlar altında çalışma hakkına sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir. KDK, idarenin ret nedenine istinaden ilgili kanunlara atıfta bulunarak pedagojik formasyon eğitiminin öğretmen olarak atanmak isteyenler için bir zorunluluk olduğunu, *“tamamen bireyin kişisel tercih ve isteğine bağlı olarak gerçekleştirilen bir uygulama olduğu”* şeklindeki değerlendirmenin bu çerçevede doğru olmadığını belirtmektedir. Özetle ilgili başvuruyu engelli bireylerin eğitim ve çalışma haklarını birbirlerini bütüncü şekilde değerlendirmiş ve engelli bireylerin ancak alacakları eğitim düzeylerini artırarak herkesle eşit şartlarda iş hayatına katılabilecekleri

değerlendirmesinde bulunmuştur. KDK tarafından pedagojik formasyon sertifikası eğitimi almak isteyen engellilerin öğrenim ücretlerinde yükseköğretim programları için uygulanan engellilik indiriminden faydalandırılmalarının hakkaniyet kapsamında gerekli olduğu sonucuna varılmış ve ilgili idareye tavsiyede bulunulmuştur (KDKK, S: 53878609-101.07.04-E.12306, BN. 2018/357, KT. 10/07/2018).

5. SONUÇ

Engelli yurttaşlar kamu kurum ve kuruluşlarının almış oldukları kararlar neticesinde gündelik hayat içerisinde birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu sorunların asgari düzeye çekilebilmesi adına BM gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli sözleşmeler hazırlamış ve taraf devletlerin bu sözleşmeleri kendi ülkelerinde uygulamalarını talep etmiştir. Bu sözleşmelerin odağında engelli yurttaşlara saygı ile yaklaşılması gerektiği, onların hayata katılmaları önündeki engellerin bertaraf edilmesi ve iş hayatına dahil edilmeleri gibi politikaların benimsenmesi bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de gerek anayasal gerekse yasal düzeyde çıkarmış olduğu düzenlemeler ile engelli hukuku alanındaki gelişmeleri yakından takip etmekte ve BM gibi üyesi olduğu uluslararası kuruluşların ilgili alanda çıkardıkları sözleşmeleri ulusal hukuk sistemine dahil etmektedir. Yasal düzenlemelerin yanında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) ile engelli bireylerin özel ve kamusal alanda karşılaştıkları ve karşılaşmaları muhtemel sorunların tespiti, gerekli politikaların oluşturulması ve hayata geçirilmesi için birçok kamu kurumu ile ilgili alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu sorumlu aktörler olarak tanımlanmaktadır. Bu yolla Türkiye’de engelli bireylerin bireysel özerkliğinin sağlanması ve toplumsal hayata katılımı noktasında bütüncül bir yaklaşım geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar uluslararası kuruluşlar ya da devletler engelli haklarının korunmasında politikalar geliştirmiş olsalar da daha önce değinildiği üzere engelli yurttaşlar hayata katılma hususunda bazı sorunlar ile yüz yüze gelebilmektedirler. Bu sorunlar ile karşılaşan yurttaşların yapmış olduğu başvurularında KDK de almış olduğu tavsiye kararları ile sorunu ortaya çıkaran kamu kurum ve kuruluşlarına

nasıl hareket etmeleri gerektiğini göstermektedir. Çalışmada incelenen kararlar göz önüne alındığında KDK'nin kamu kurumlarına verdiği tavsiyelerin esasını, engelli bireylerin yaşadığı sorunlar karşısında idarenin kendi yetki alanı içerisinde çözüm odaklı bir anlayış geliştirmesi; idarenin yapacağı eylem ve işlemler sonucunda engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerden eksiksiz şekilde yararlanması ayrıca fırsat eşitliğinin sağlanmasına özen gösterilmesi; engelli bireyler söz konusu olduğunda ilgili alanda ortaya çıkan sorunların farklı boyutları kapsaması ve dolayısıyla birçok kamu kurum ve kuruluşunu ilgilendirmesi nedeniyle kurumlar arası iş birliğinin geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda ele alınan altı tavsiye kararı ile engelli hakları konusunda uluslararası sözleşmelerin ve ülkemizdeki mevzuatın taşıdığı anlam ve değerin anlaşılması, yukarıda da açıklandığı üzere uygulama aşamasında idarenin nelere dikkat etmesi gerektiği, KDK'nin engelli haklarının kurumsallaşması sürecindeki önemini göstermektedir.

Çalışmanın analizine dahil edilen altı tavsiye kararından çok daha fazlası KDK'nin ilgili web sayfasında ulaşılabilir durumdadır. Tüm sözleşmelere ve tüm kararlara rağmen engelli yurttaşların hâlen birçok sorunla karşılaşılıyor olması kamu kurum ve kuruluşlarının engelli hakları konusunda büyük bir eksikliğe sahip olduğunun da bir göstergesi olarak tespit edilmiştir. KDK tarafından alınan bu tavsiye kararlarının kamu kurum ve kuruluşları için bir yol haritası olarak da algılanması Türkiye'deki engelli haklarının bir kültür olarak yerleşebilmesi adına oldukça önemli olduğu ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Azarkan, E., Benzer, E. (2018). "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(38), 3-29.
- Bi, Y., Card, J. A., & Cole, S. T. (2007). Accessibility and attitudinal barriers encountered by Chinese travellers with physical disabilities. *International Journal of Tourism Research*, 9(3), 205-216.
- Cook, J. A. (2006). Employment barriers for persons with psychiatric disabilities: Update of a report for the President's Commission. *Psychiatric services*, 57(10), 1391-1405.
- Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2015). The New Public Service Revisited. *Public Administration Review*, 75(5), 664-672. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/puar.12347?casa_token=TTD5C1tKIE4AAAAA%3A7HIk7NIP2m19V__obcmDG1sy5w8eUMfq21aB3OsB5Wz8w7ti6ErCnf7CvxGFtGSebg-KpR3mBkRBwp-r.10.09.2023
- Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2007). *The New Public Service: Serving, Not Steering*. M.E. Sharpe.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). *The New Public Service: Serving Rather Than Steering*. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559. <https://www.jstor.org/stable/977437>. 10.09.2023
- Erten, Ş., Aktel, M. (2016). "Ulusal Program ve Düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'nin Engelli Politikaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), 1275-1297.
- Genç, F. N. (2015). *Yeni Kamu Hizmeti: Vatandaş ve Kamu Yararı Temelinde Kamu Hizmetini Yeniden Düşünmek*. İçinde Ö. Köseoğlu & M. Z. Sobacı (Editörler), *Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları: Yeni Kamu İşletmeciliği ve Ötesi*, 129-149, Dora.
- Gray, D. B., Gould, M., & Bickenbach, J. E. (2003). Environmental barriers and disability. *Journal of architectural and planning research*, 29-37.
- Harpur, P. (2012). Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Disability & Society*, 27(1), 1-14.

Hurst, R. (2003). The international disability rights movement and the ICF. *Disability and rehabilitation*, 25(11-12), 572-576.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (2023). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Erişim Tarihi: 17 Mart 2023.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/132-engellilerin-haklarna-iliskin-sozlesme/#:~:text=S%C3%B6zle%C5%9Fme%2C%20Birle%C5%9Fmi%20Milletler%20Genel%20Kurulu,5825%20say%C4%B1%20Kanunla%20uygun%20bulunmu%C5%9Ftur>

Johner, R. (2013). Disability and poverty: Stories that resist attitudinal barriers to inclusion. *Canadian Journal of Disability Studies*, 2(3), 31-54.

Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology* (3rd ed.). Sage Publications.

Maroto, M., & Pettinicchio, D. (2020). Barriers to economic security: Disability, employment, and asset disparities in Canada. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 57(1), 53-79.

Mégret, F. (2017). The disabilities convention: Human rights of persons with disabilities or disability rights?. In *Equality and Non-Discrimination under International Law* (pp. 269-292). Routledge.

Neuendorf, K. A. (2016). *The content analysis guidebook* (2nd ed.). Sage Publications.

Özer, M. A., & İrdem, İ. (2020). *Çıkmazları Karşısında Bürokrasi ve Ötesi*. Gazi Kitabevi.

Perry, J. L. (2007). Democracy and the new public service. *The American Review of Public Administration*, 37(1), 3-16.

RG/ Resmi Gazete (1982). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", RG Tarih: 09.11.1982, RG Sayı: 17863.

RG/ Resmi Gazete (1997). "Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", RG Tarih: 6.6.1997, RG Sayı: 23011.

RG/ Resmi Gazete (2005). "Engelliler Hakkında Kanun", RG Tarih: 7.7.2005, RG Sayı: 25868.

RG/ Resmi Gazete (2021). "Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu", RG Tarih: 3.1.2021, RG Sayı: 31678.

- RG/ Resmi Gazete (2023). "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", RG Tarih: 3.2.2023, RG Sayı: 32093.
- Sahu, K. K., & Sahu, S. (2015). Attitudinal barrier experienced by people with disabilities. *Journal of Disability Studies*, 1(2), 53-54.
- Schneider, M. (2006). Disability and the environment. *Disability and social change: A South African agenda*, 8-18.
- Sheldon, A., Traustadóttir, R., Beresford, P., Boxall, K., & Oliver, M. (2007). Disability rights and wrongs? *Disability & Society* 22 (2), 209-234.
- Stark, S. (2001). Creating disability in the home: The role of environmental barriers in the United States. *Disability & Society*, 16(1), 37-49.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (2005). T.B.M.M. 969 no'lu Komisyon Raporu. Erişim Tarihi: 16 Mart 2023. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabasluk=KANUNLAR&v_altbaslik=5378&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Misyonumuz ve Vizyonumuz. Erişim Tarihi: 20 Mart 2023. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/genel-mudurluk/misyon-ve-vizyonumuz/>
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025. Erişim Tarihi: 15 Mart 2023. <https://www.aile.gov.tr/duyurular/engelli-haklari-ulusal-eylem-planı-2023-2025-yayimlandi/>
- Toroslu, H. (2019). "Yargıtay'ın İlk Derece Mahkemesi Olarak Verdiği Son Kararlara Karşı Başvurulacak Kanun Yolu ve Kapsamı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2019(143), 115-142.
- United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023 <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

Kamu Denetçiliği Kurumu Kararları

KDKK, S: 53878609-101.07.04-E.12306, BN. 2018/357, KT. 10/07/2018.

KDKK, S: 2019/1517-S.2291, BN: 2018/3663, KT: 29/04/2019.

KDKK, S: 2019/10271-S.15795, BN: 2019/8086, KT: 16/10/2019.

KDKK, S: 2021/5612-S.21.9077, BN: 2020/100172, KT: 07/04/2021.

KDKK, S: 2022/12222-S.22.18678, BN. 2022/5900, KT. 22/09/2022.

KDKK, S: 2023/933-S.23.1630, BN: 2022/10413, KT: 23/01/2023.